

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.31.6>
УДК 003.6:101.9:316:004.89

Юлія СТРЕБКОВА

кандидат філософських наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0001-9941-0330
Email: strebkova@i.ua

Ірина КРАВЧЕНКО

старший викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-2582-444X
Email: kpi.fsp.kia@gmail.com

МАНДРІВНА ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ВІДОБРАЖЕННІ НЕЙРОМЕРЕЖ

Анотація. Григорій Сковорода є найбільш яскравою постаттю в історії української філософії. Докладно опрацьованими є також його роботи. У статті обґрунтовується актуальність подальших досліджень образу та творчості філософа, їх важливість для іміджу сучасного українознавства. Відзначено, що новий погляд на соціальну реальність ХХІ століття неможливий без урахування розвитку цифрових технологій.

Взаємодія учасників сучасного Інтернету виходить за рамки вдосконаленої комунікації. Застосування нейромереж для соціально-філософських досліджень візуальної культури є новим етапом розвитку методів візуального дослідження. У роботі ми намагались поєднати теорії візуального аналізу з емпіричним соціально-філософським дослідженням. Зроблено висновок, що застосування нейромережі має неабиякий евристичний потенціал, доповнює, посилює та збагачує наукову аналітику з проблем сковородинознавства.

Хрестоматійне вчення Григорія Сковороди про три світи надихнуло нас на дослідження світу текстів, світу образів і світу символів. У дослідженні аналізувалися авторські тексти сковородіани українською мовою. Акцент робився на доступності і поширеності у мережі повнотекстових робіт. Проаналізовано ключові слова та концепти у наукових роботах українських дослідників різних галузей знань.

Світ символів, що утворюють сакралізований простір сучасної культури, опрацьовувався за допомогою пошукової системи зображень Google. У роботі досліджено яким чином відображаються загальні риси біографії та особистості філософа і письменника, а також філософська та літературна спадщини мислителя у символічному світі. У теоріях символізму Григорія Сковороди ми спиралися на розробки Д. Чижевського, М. Рика та Л. Федорчук.

Світ образів досліджувався за допомогою генерування зображень за запитами у нейромережі Midjourney. Зроблено висновок, що звернення до нейромережі виводить дослідження художніх образів Григорія Сковороди за межі естетики та філософії мистецтва у буття «живої української філософії». Проводячи інтерпретативний аналіз згенерованих нейромережею зображень, авторки стикаються з питанням: а чи є згенероване зображення новим джерелом первинної інформації для аналізу? Дана стаття описує пошук відповіді на це питання.

Ключові слова: мандрівна філософія, нейромережі, Григорій Сковорода, аналіз та синтез візуальних матеріалів, семантичний аналіз, цифрове мистецтво, семіотика.

Julia STREBKOVA

Ph.D. in philosophy, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Iryna KRAVCHENKO

Senior Lecturer
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

TREVELLING PHILOSOPHY OF HRYHORIY SKOVORODA IN THE REFLECTIONS OF NEURAL NETWORKS

Abstract. Hryhorii Skovoroda is the most prominent figure in the history of Ukrainian philosophy. His works also had been elaborated in detail. The article substantiates the relevance of further studies of the image and creativity of the philosopher, their importance for the image of modern Ukrainian studies. The author stated that a new look at the social reality of the 21st century is impossible without taking into account the development of digital technologies.

The interaction of the participants of the modern Internet goes beyond the scope of improved communication. The use of neural networks for socio-philosophical studies of visual culture is a new stage in the development of visual research methods. In the article, we had been tried to combine the theories of visual analysis with empirical socio-philosophical research. It was concluded that the use of a neural network has a considerable heuristic potential, complements, strengthens and enriches scientific analytics on the problems of Skovorodology.

The textbook doctrine of Hryhorii Skovoroda about the three worlds inspired us to explore the world of texts, the world of images, and the world of symbols. H. Skovoroda's author's texts named skovorodians in Ukrainian language had been analyzed in the study. Emphasis was placed on the availability and distribution of full-text works in the Internet network. Key words and concepts in the scientific works of Ukrainian researchers in various fields of knowledge were analyzed.

The world of symbols that make up the sacralized space of the culture of the modern world had been processed with the help of the Google image search engine. The work examines how the general features of the biography and personality of the philosopher and writer, as well as the philosophical and literary heritage of the thinker, are reflected in the symbolic world. In the theories of symbolism of H. S. Skovoroda, we relied on the developments of D. Chyzhevsky, T. Lutoy, M. Ryk.

The world of images had been explored using the Midjourney neural network query generation. It was concluded that addressing to the neural network leads the research of Hryhorii Skovoroda's artistic images beyond the boundaries of aesthetics and philosophy of arts into the existence of "living Ukrainian philosophy". Carrying out an interpretive analysis of images generated by a neural network, the authors are faced with the question: is the generated image a new source of primary information for analysis? This article describes the search for an answer to this question.

Keywords: traveling philosophy, neural networks, Hryhorii Skovoroda, analysis and synthesis of visual materials, semantic analysis, digital art, semiotics.

Постановка проблеми. Григорій Сковорода – мабуть найпопулярніший автор у історії української філософії. Ім'ям Сковороди названо малу планету за № 2431, яку українські астрономи відкрили у 1982 році. Дослідницький інтерес до спадщини мандрівного філософа не втрачено до наших днів, що є свідченням важливості постаті мислителя для сучасного українознавства. У Кременчуці 2019 року проходила, пов'язана з філософією Григорія Сковороди, всеукраїнська виставка-трієнале «Мандрівна філософія». Експонувались твори живопису, графіки, скульптури та декоративно-прикладного мистецтва понад ста авторів з України, Німеччини, Франції, Швейцарії та Індії. Такі події є важливими для іміджу нашої країни.

Для гуманітарного знання ХХ ст. загалом характерний «візуальний поворот» (visual turn): на передній фланг виходять дослідження впливу різноманітних знаково-символічних форм на розвиток культури. У соціально-гуманітарних дослідженнях минулого століття з'явилися числені роботи з візуальної антропології та візуальної соціології. З появою Інтернет технологій науковці отримали можливість миттєвого поширення своїх здобутків на світовий академічний загал. Прикладом тому є сайт міжнародної асоціації візуальної соціології – академічно орієнтованої професійної організації, яка займається візуальним вивченням суспільства, культури та соціальних відносин.

На сьогодні гуманітарна наука нерозривно пов'язана з цифровою трансформацією сучасного суспільства. Неологізм «діджиталізація», що є транслітерацією англійського digitalization, у 2019 році став словом року в Україні за версією он-лайн словника сучасної української мови та сленгу «Мислово» [9]. Вітчизняний філософ Тарас Лютий звернув увагу, що стаття «Григорій Сковорода» у Вікіпедії подана більш ніж двадцятьма мовами, а «руський мир» не полишає спроб зобразити українськість Сковороди принципово вторинною [5]. Зауважимо, що інформація, яка йде у широкий загал, не завжди спрямована на позитивне сприйняття України у глобалізованому мережевому просторі. Негативні явища, пов'язані із генеруванням зображень за допомогою алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту, зокрема дипфейки [7], стали частиною інформаційно-психологічних операцій у війні проти нашої країни.

Огляд публікацій. Спадщина українського мандрівного філософа аналізувалась у публікаціях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців різного напрямку досліджень. До їх числа входять філософи, релігієзнавці, історики, філологи та багато ін.

У мережі Інтернет є розлогі бібліографічні показники з роботами науковців про образи та символи у творчості Григорія Сковорода [1; 2]. Проте, представленість і поширення візуальної інформації

про видатного українського мислителя за допомогою нейромереж у них не аналізувалась. Тож, **мета нашої роботи:** з'ясувати, як відображені загальні риси біографії та особистості філософа і письменника, а також філософська та літературна спадщина мислителя у символічному світі нейромереж.

Україномовний сектор мережі Інтернет містить повнотекстовий доступ до великої кількості наукових праць із результатами досліджень духовної спадщини Г. Сковороди. Значну кількість матеріалів зібрано в Центрі Сковородинознавства Університету Григорія Сковороди у Переяславі. Сковородинознавство розглядається як галузь гуманітарних досліджень, що включає філософсько-світоглядний аналіз творчості українського мислителя в контексті розвитку української і світової культури.

Публікації з розглядом праць Григорія Сковороди мають релігієзнавці, теологи, психологи, культурологи тощо. Численими є роботи історико-філософського сквородознавства: Д. Багалій, В. Бойко, В. Горський, Г. Данилевський, Л. Махновець, О. Мишанич, І. Мірчук, А. Ніженець, Д. Оляничин, Ф. Поліщук, П. Попов, М. Редько, О. Сінченко, І. Табачников, Д. Чижевський, В. Шаян та інші.

Важливими для нашого дослідження є дисертаційні роботи українських науковців: Т. Грибков (Німецька містика і Григорій Сковорода у європейській ірраціоналістичній традиції); М. Рик (Символізм у творчості Г. Сковороди: релігієзнавчий аналіз); Г. Паласюк (Ідеї стоїчної філософії у вченні Григорія Сковороди); Л. Федорчук (Український фольклор як фактор національного самовираження Григорія Сковороди); А. Мудрик (Концепція "сродної" праці Г. Сковороди: соціально-філософський аналіз) та ін..

Найбільш опрацьованим є релігійно-містичний символізм філософа та письменника: П. Білоус, Є. Глива, Л. Гореліков, Л. Довга, П. Кретов, Д. Руденко, М. Кашуба, Р. Піч, І. Степура, Л. Ушкалов, Л. Федорчук та ін. Символізм згенерованих образів нейромереж у роботах цих авторів не досліджувався. Разом з тим, більшість науковців відзначають, що міждисциплінарний характер дослідження феномена символізму потребує застосування методологічних принципів системності, діалектики, абстрагування, синхронічності, а отже потребує соціально-філософського осмислення творчої спадщини Сковороди у контексті інформаційного вибуху.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трансформація торкнулась найбільш консервативних сфер життя. Не стали винятком релігія, філософія, академічні дослідження. Відмітимо важливе явище: з розвитком мережових комунікацій спостерігається певне відродження філософських діалогів у новій формі – чати та канали на популярних інформаційних ресурсах, тематичні та авторські колонки, блоги тощо.

Сайти з матеріалами української філософської публіцистики включають навіть діаметрально протилежні погляди і позиції авторів стосовно постаті та образу «українського Сократа». Такі діалоги можна розглядати як певне наслідування взірця філософування. Д. Чижевський відзначає той «дивовижний факт, що в творах Григорія Сковороди дійсно часто-густо зустрічаємо протилежні твердження про одне й те саме» [14, с. 30].

Власне саме поширення інформації значною мірою визначає характер сучасних соціальних взаємодій. З цієї причини, для аналізу текстів, ми звертались виключно до мережових інформаційних джерел Інтернету. Зокрема, до електронних видань чи оцифрованих текстів, які містяться у відкритому доступі: наукових статей, словників, довідників та енциклопедій. Нами аналізувалися авторські тексти українською мовою. Найперше цікавили публікації у наукових періодичних виданнях, що стосувалися образу Г. Сковороди. Неосяжна кількість цих публікацій та їх дисциплінарна строкатість підтверджує думку Т. Лютого про тексти сквородіани: «можна оцінювати не саму постать, а здебільшого прагнення компенсувати в ній те, чого в нашій культурі хотілося б досягти» [4].

Запити користувачів до пошукових мереж по Г. Сковороді, на нашу думку, також формуються за цим принципом і відповідно їх дослідження обертаються довкола вже сформованих концептів.

Інтернетика – напрям досліджень, що акумулював у собі розмаїття теорій, доктрин, суджень і концепцій із різних галузей знань. Більшість науковців поділяють думку про те, що Інтернет мережа переходить від текстів до образів. У основі сучасного Інтернету лежить взаємодія учасників на принципах нейрокомунікації, що отримала назву WEB 4.0, але у перспективі до 2030 року може еволюціонувати до «семантичної павутини» – WEB 5.0 [6, с. 81]. Традиційні форми і техніки візуальної творчості перетворюються, змінюються і розвиваються, а отже потребують семантичного (знакового) прочитання і розуміння.

М. Рик зазначає «Характерною рисою формування сучасної парадигми світосприйняття є зростання інтересу до проблеми символізму. У процесі розвитку філософської думки символи виступають одночасно як засіб і результат інтелектуальної діяльності особистості. Образно-символічне осягнення світу пронизує всю історію людського існування» [8, с. 11]. Отже, для дослідження образів Г. Сковороди є важливою іконографія філософа, його впізнаваність і поширеність зображень. Адже «сутність символу – єдність протилежностей: змінності і постійності, форми і змісту, тотожного і різного, одиничного і загального, динаміки і статичності, конкретного і абстрактного, кінцевого і безкінечного» [13, с. 21]. На пошук зображень у Google за запитом «Григорій Сковорода» видається: на першому місці за кількістю

– портрети філософа, на другому – книги, на третьому – філософський фонтан «нерівна рівність».

Поширення інформації передбачає поєднання феноменів соцмереж та нейромереж. Не є винятком і система штучного інтелекту Youtube, що пропонує підбір рекомендованих для перегляду відео. Без реєстрації, персональних налаштувань і облікового запису за запитом «філософія Григорій Сковорода», на момент проведення нашого дослідження, першими рекомендуються різної тривалості ролики із лекціями О. Кулика. Поступаються за релевантністю, але переважають за кількістю переглядів відео «Григорій Сковорода – філософ Духу і Серця» І. Фаріон. Цікаво, що значно давніше відео цього каналу (5 років тому), яке набрало понад 40 тисяч переглядів, на заставці містить зображення купюри у 500 гривень. На цих банкнотах 3-5 покоління розміщено портрет філософа та зображення фонтану «Нерівна рівність» – авторського малюнку Г. Сковороди до твору «Ознаки деяких спорідненостей» з Діалогу «Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру».

Ютуб (Youtube) пропонує велику кількість відео містично-релігійного змісту та поглядів. Першим відео у форматі лекцій пропонується: С. Тарасенко «Григорій Сковорода: містицизм. Про християнські, буддистські, даоські, суфійські ознаки в творчості». Загалом, аналіз тематичних відео на Youtube підтверджує думку, висловлену Л. Федорчук: «При всьому розмаїтті поглядів на філософію Г. Сковороди, абсолютна більшість вчених єдині у визначенні символізму як типу мислення українського філософа XVIII ст. Мова Сковороди однозначно є мовою образів і символів» [13, с. 4].

Нейронні мережі – актуальний напрямок у розробці систем штучного інтелекту, що пройшов шлях від аналізу роботи вищої нервової діяльності тварин до синтезу людських бажань; від простих розрахунків та пошуку до генерування образів. Нині особливою популярністю користуються запити до нейромереж по створенню фентезійних образів ігрових світів. Нашу увагу привернули нейромережі, що здатні генерувати образи на основі алгоритмів пошуку та аналізу зображень: DALLÉ-2, Stable Diffusion, Midjourney. Остання з них забезпечує швидкий (без очікування фітбека від розробників) доступ до пошуку та перегляду раніше згенерованих зображень. Окрім того, Midjourney зарекомендувала себе як доступний інформаційний проект, що дає новим зареєстрованим користувачам 25 безкоштовних запитів через Discord-канал. Запити, як правило, подаються англійською мовою.

Не простим завданням було сформувати самі запити англійською, адже усталені терміни «сродна праця» і «кордоцентричність», що входять до більшості українських підручників із філософії, досі виступають предметом дискусій у перекладачів світової гуманітаристики. Фахові Інтернет-спільноти відзначають широту цих понять: «Термін Григорія Сковороди, який одночасно означає і працю за

природними здібностями, і шлях духовного збагачення, і місце людини в суспільстві, і внутрішню гармонію. Як передати англійською такий широкий термін?» [3].

Створення візуального документа – це творчий процес, результат якого значною мірою залежить від формування запиту. Запити до нейромережі умовно можна поділити на короткі та розширені. На нашу думку, короткі більш придатні для генерування образів історичних персон та абстрактних понять, розширені – для уявлень про концепції та підходи. На основі аналізу текстів словників та електронних енциклопедій нами був сформований короткий запит українською: «Григорій Сковорода. Український мандрівний філософ XVIII століття». Зазвичай у кінці запиту дописують формат та стиль зображення: digital art, живопис, графіка, аніме, скульптура тощо. Зауважимо, що на час написання статті, мережа Midjourney вже мала портрет Григорія Сковороди у стилі робіт Модільяні за запитом «Hrygory Skovoroda, Modigliani portrait» та зображення з елементами Київської Русі.

Для другого запиту були відібрані асоційовані з Григорієм Сковородою зображення. Попередній аналіз зображень, знайдених за алгоритмами Google, підтверджує дослідження сквородинців. У роботі Д. Чижевського «Філософія Г.С. Сковороди» знаходимо важливість образу фонтану: «Вся суміш творинь тече з божеського джерела». «Бог подібний до фонтану...» [14, с. 112].

Для формування розширеного запиту проводився аналіз ключових слів до наукових статей та дисертацій українських дослідників спадщини Григорія Сковороди. Було виділено такі словосполучення: «світ ловив мене та не спіймав»; «вчення про три світи»; «про дві природи», «про нерівну рівність»; «сродна праця»; «зовнішня та внутрішня людина»; «філософія щастя»;

«кордоцентричність». Іноді ми уточнювали запити: «три світи: мікрокосм, макрокосмос та світ символів», «серце – корінь життя, домівка вогню і любові» та ін. Згенеровані нейромережею об'єкти розглядалися нами як культурні артефакти, що сприяло розкриттю додаткового, прихованого змісту. Отримані зображення є зафіксованим уявленням сучасників про постать Григорія Сковороди та його творчість. Фактично це і є «сковородинівська модель світу в контексті народного світобачення» [12, с. 66].

Оскільки книга також була асоційованим із Григорієм Сковородою зображенням, декілька запитів ми зробили у форматі екслібрису (Ex-libris). Отримані зображення книг містили впізнавані елементи із екранізації романів Джоан Роулінг (серії «Гаррі Поттер») та світів Террі Пратчетта. Навіть побіжний аналіз цих зображень приводить до висновку про важливість бестіарної символіки та казкових мотивів і сюжетів у творчій спадщині Г. Сковороди, що були докладно опрацьовані у дослідженнях Л. Федорчук [10; 12; 11; 13].

У цифровому мистецтві дуже умовно можна виділити категорії: живопис і графіка; скульптура та архітектура і монументальне мистецтво; кіно; фотографія; мультиплікація, зокрема аніме та світ комп'ютерних ігор. Створення образів у двох останніх форматах є найбільш затребуваними запитами мережі Midjourney. Складні зображення, згенеровані за розширеними запитами, що були подібні до фотографій, ми аналізували, спираючись на дисертаційну працю М. Рика, який розробив релігієзнавчу модель структурних рівнів функціонування релігійного символізму у творчості Г. Сковороди [8, с. 16–17]. Ми адаптували дану методикку для аналізу символів, які виходять за межі релігійного бачення світу. Виділено такі рівні: космологічний (вчення про «дві природи» та «три світи», які становлять ідейно-теоретичне підґрунтя символічного світорозуміння); антропологічний (ґрунтується на гуманістичних поглядах Г. Сковороди про людину як мікросвіт); гносеологічний (розкривається у концепції про самопізнання людини); онтологічний (аргументується в системі розгортання багатоаспектної символіки буття); аксіологічний (конкретизується у контексті ціннісного пізнання, за допомогою якого людина може досягти максимального щастя та повної гармонії з цілим світом).

За багатьма запитами на зображеннях були скульптурні елементи та пам'ятники: погруддя та фігури «на повний зріст». У цьому зв'язку є важливим, що україномовна Вікіпедія наводить різні зображення Г. Сковороди у понад двох десятках монументальної та виставкової скульптури.

Отримані нами зображення містили певні заковдані поняття: освіти (мантія, конфедератка), філософії (східні мотиви, ієрогліфи), стихії (вогнь, вода) та ін. В цілому отримані образи відповідають переліку Л. Федорчук, яка класифікує їх за предметним значенням, виділяючи такі групи: 1) бестіарні, 2)

рослинні, 3) символи "неживої" природи, 4) предмети людської діяльності, 5) образи-символи на позначення органів та частин людського тіла [13, с. 11].

Комп'ютерне нейротворення стирає межі між репрезентацією та абстракцією. У цьому контексті цікавим є зображення книги за розширеним запитом, що містив концепт «кордоцентризм».

Р. Барт вирізняв три типи активного суб'єкта у процесі фотографування: той, хто фотографує (Operator), той, кого фотографують (Spectrum), і той, хто розглядає фото (Spectator) [16]. На нашу думку, у синтезі нейромережі відбувається свого роду діалектичне зняття цієї триади.

Висновки та пропозиції. Нові цифрові засоби на основі штучного інтелекту для аналізу візуальної інформації не лише полегшують її обробку та поширення, а й створюють культурні артефакти. Візуальні артефакти (у філософському розумінні) не можуть існувати окремо від соціального контексту. Нейромережа фіксує кардинальне розширення сфери візуального в самій структурі суспільного життя. Загалом можна стверджувати, що комп'ютерні мережі є частиною архітектоники сучасного світу. Своєю чергою, нейромережі є феноменом специфічного онтологічного бачення світу та нашого місця в ньому. У цифровому світі будь-який об'єкт щосекунди постає новим, набуває нескінченної кількості форм. Тож, нейромережі водночас фіксують і відтворюють діалектику суспільного розвитку. Цифровізація та раціоналізація соціального життя видозмінила, але не позбавила суспільство запитів на філософські пошуки. Свідченням тому є відображення постаті Г. Сковороди та його інтелектуальної спадщини в україномовному сегменті Інтернету. Саме по собі застосування нейромережі виводить дослідження художніх образів Григорія Сковороди за межі естетики та філософії мистецтв у

буття «живої української філософії». Тож, подальші звернення дослідників соціо-гуманітарного напрямку до можливостей нейромереж є перспективним розширенням наукових горизонтів.

1. Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа» : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад. Т. І. Неудачина, відп. ред. О. Г. Коробкіна; Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка. Харків : ХНПУ, 2019. 128 с.
2. Два століття сквородіяни: бібліографічний довідник / укладачі: Леонід Ушкалов, Сергій Вакуленко, Алла Євтушенко; загальний нагляд та наукова редакція Леоніда Ушкалов; Харків: Акта, 2002. 528 с.
3. Інтернет-спільнота перекладачів та робочий простір для професіоналів, що працюють з мовами. URL: <https://www.proz.com/kudoz/ukrainian-to-english/philosophy/3031351-%22%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F%22.html>
4. Лютий Тарас. Нерозчинний елемент. *Український тиждень*. № 20 (704) 2021. Матеріал друкованого видання. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/251981>
5. Лютий Тарас. Світ ловив його, але не сприймав. URL: <https://litgazeta.com.ua/dopysy/taras-liutyj-svit-lovyv-yoho-ale-ne-sprymav/>
6. Нікітенко В.О. Взаємодія освіти, культури, туризму та їх вплив на розвиток креативного потенціалу особистості в умовах інноваційно-інформаційного суспільств : дис... канд. філос. наук : 09.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Запоріжжя, 2020. 457 с.
7. Панчук Д. М. Дипфейк. *Велика українська енциклопедія*: веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/Дипфейк>
8. Рик М.С. Символізм у творчості Г. Сковороди: релігієзнавчий аналіз : дис... канд. філос. наук : 09.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 196 с.
9. Слово року-2019. URL: <http://myslovo.com/wp-content/uploads/2021/11/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83-2019.pdf>
10. Федорчук Л.П. Бестіарна символіка у творах Григорія Сковороди та її фольклорно-міфологічні джерела. *Філологічні студії*. Луцьк, 2000. №2. С. 84–91.
11. Федорчук Л.П. До розгадки джерел рослинної символіки у творах Григорія Сковороди. *Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. К.: Логос, 2000. Випуск.1. Ч.І. С. 262–266.
12. Федорчук Л.П. Сковородинівська модель світу в контексті народного світобачення. Космічні категорії. *Публіцистика і політика: Збірник наукових праць* / За заг. ред. проф. В.І. Шкляра. К., 2000. С. 66–71.
13. Федорчук Л.П. Український фольклор як фактор національного самовиразу Григорія Сковороди : дис... канд. філол. наук : 10.01.07. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 180 с.
14. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. Харків: Прапор, 2004. 272 с.
15. Чижевський Дмитро. Теорія символів Г.С. Сковороди. *Україна: філософський сладок століть. Хроніка 2000*. К., 2000. Вип. 39–40. С. 58–67.
16. Barthes Roland. LA Chambre Claire: Note Sur LA Photographie (Cahiers du cinéma Gallimard) Paperback. February 21, 1980. 192 p.

References

1. Hryhorii Skovoroda: *Filosofiya zhittya i tvorchosti "ukrains'kogo Sokrata"* ["Ukrainian Socrates". Philosophy of life and work] nauk.-dopom. bibliogr. pokazhch.(2019) /uklad. I.I. Neudachina, vidp. red. O.G. Korobkina; Harkiv, nats. ped. universytet imeni H.S. Skovorody, nauk. biblioteka. Harkiv: HNPU. Pp. 128 (in Ukrainian).
2. *Dva stolittya Skovorodiyany: bibliografichny dovidnik* [Two centuries of Skovorodiana: A Bibliographical Guide] / ukladachi: Leonid Ushkalov, Serhii Vakulenko, Alla levtushenko; zahalniy nahlyad ta naukova redakciya Leonid Ushkalov (2002). Harkiv: Akta. 528 p. (in Ukrainian).
3. *Internet-spilnota perekladachiv ta robochyi prostir dlia profesionaliv, shcho pratsiuiut z movamy* [Internet community of the translators and workspace for professionals, that work with languages], URL: <https://www.proz.com/kudoz/ukrainian-to-english/philosophy/3031351-%22%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F%22.html> (in Ukrainian).
4. Liutyi Taras (2021). *Nerozchynnyi element* [Insoluble element]. *Ukrainskyi tyzhden*. № 20 (704). Material drukovanoho vydannia. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/251981> (in Ukrainian).
5. Liutyi Taras. *Svit lovyv yoho, ale ne sprymav* [The world caught him, but did not perceive]. <https://litgazeta.com.ua/dopysy/taras-liutyj-svit-lovyv-yoho-ale-ne-sprymav/> (in Ukrainian).
6. Nikitenko V. O. (2020). *Vzaiemodiia osvity, kultury, turyzmu ta yikh vplyv na rozvytok kreatyvnoho potentsialu osobystosti v umovakh innovatsiino-informatsiinoho suspilstv* [Interaction of education, culture, tourism and their influence on development of creative potential of the person]: dys... kand. filoz. nauk : 09.00.03 / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia. 457 p. (in Ukrainian).
7. Panchuk D. M. *Dypfeik* [Deepfake]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*: web-sait. URL: <https://vue.gov.ua/Dypfeik> (in Ukrainian)
8. Ryk M.S. (2019). *Symvolizm u tvorchosti H. Skovorody: relihieznachyiy analiz* [Symbolism in the works Of H. Skovoroda: The analysis of religious studies]: dys... kand. filoz. nauk : 09.00.11 / Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 196 p. (in Ukrainian).

9. *Slovo roku-2019* [The Word of the Year]. URL: <http://myslovo.com/wp-content/uploads/2021/11/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83-2019.pdf> (in Ukrainian).
10. Fedorchuk L.P. (2000). *Bestiarna symbolika u tvorakh Hryhoriia Skovorody ta yii folklornomifolohichni dzherela* [The bestarian symbolism in the works of Hryhorii Skovoroda and its folklore-mythological sources]. *Filolohichni studii*. №2. Lutsk. Pp. 84–91. (in Ukrainian).
11. Fedorchuk L.P. (2000). *Do rozghadky dzherel roslynnoi symboliky u tvorakh Hryhoriia Skovorody* [To unravel plant symbolism source in the works of Hryhorii Skovoroda]. *Nauka i suchasnist. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Vypusk.1. Ch.I. Pp. 262–266 (in Ukrainian).
12. Fedorchuk L.P. (2000) *Skovorodynivska model svitu v konteksti narodnoho svitobachennia. Kosmichni katehorii* [Skovoroda's model of the world in the context of the folk worldview. Space categories]. *Publitsystyka i polityka: Zbirnyk naukovykh prats*. Pp. 66–71. (in Ukrainian).
13. Fedorchuk L.P. (2000). *Ukrainskyi folklor yak faktor natsionalnoho samovyrazu Hryhoriia Skovorody* [Ukrainian folklore as a factor of Hryhorii Skovoroda national self-expression]: dys... kand. filol. nauk : 10.01.07. / *Kyivskyi natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka*. K. 180 p. (in Ukrainian).
14. Chyzhevskiy D. (2004). *Filosofiiia H. S. Skovorody* [The philosophy of Hryhorii Skovoroda]. Kharkiv: Prapor. 272 p. (in Ukrainian).
15. Chyzhevskiy Dmytro (2000). *Teoriia symboliv H.S. Skovorody*. [Hryhorii Skovoroda: Theory of symbols]. *Ukraina: filosofskiy spadok stolit. Khronika 2000*. K. Vyp. 39–40. Pp. 58–67 (in Ukrainian).
16. Barthes Roland (1980). *LA Chambre Claire: Note Sur LA Photographie* (Cahiers du cinéma Gallimard). *Cahiers Du Cinema Gallimard Seuil*. Paris. 192 p. (in France).